

Vestens skønhed og det russiske uhyre

EUROPÆISK SIKKERHED EFTER

DEN KOLDE KRIG

AF

POUL VILLAUME¹

Da jeg for præcis 18 år siden i februar 2002 holdt min tiltrædelsesforelæsning som professor i samtidshistorie her på stedet, tog jeg udgangspunkt i det såkaldte amerikanske århundrede – temaet var USA's dominerende stilling, på godt og ondt, i global politik, geopolitik og økonomi i det 20. århundrede, og især efter 2. Verdenskrig og under Den Kolde Krig.² I dag vil jeg først og fremmest tale om, hvad man måske kunne kalde det amerikanske århundredes afslutning – altså om de internationale magtforskydninger i de tre årtier efter Den Kolde Krig med særligt fokus på det anstrengte forhold mellem Vesten og Rusland, de gamle protagonister og antagonist, under Den Kolde Krig.

I de senere år, især efter 2014 med Ukraine- og Krimkrisen, der angiveligt kom som et lyn fra en klar himmel, har mange kommentatorer, politikere og også nogle i academia som bekendt været hurtige til at tale om, at vi er på vej tilbage til eller måske allerede igen midt i Den Kolde Krig, eventuelt i en version 2.0. Det er jo åbenlyst, at Rusland og den russiske befolkning stadig er plaget af en tung autoritær arv, som rækker årtier og århundreder tilbage. Men ikke bare det: I dag er det desuden blevet et aksiom, eller en præmis hævet over seriøs diskussion, at vi nu også og igen har at gøre med „et stadig mere aggressivt Rusland“. Ingen løfter et øjenbryn, når et fremtrædende dansk socialdemokratisk Europaparlamentsmedlem i radioen taler om „det russiske uhyre“. Og hvis vi skal tro en i øvrigt respekteret amerikansk historiker som Timothy Snyder, her citeret fra hans nylige, roste bog *The Road to Unfreedom*, så har

den russiske krig mod Ukraine altid været et element i den større politik med at ødelægge EU og USA. Det lagde de russiske ledere

¹ Det følgende er en let redigeret version af min fratrædelsesforelæsning som professor i samtidshistorie ved Saxo-Instituttet, Københavns Universitet, d. 28. februar 2020

² For en let redigeret version, se Poul Villaume: „Det amerikanske århundrede og det (selv)inviterede ‘imperiums’ dualisme“, i Carsten Due-Nielsen (red.): *Historie og historiografi. Festskrift til Inga Floto* (København, 2002), s. 326-347.

ikke skjul på: Russiske soldater og frivillige mente, at de var engagerede i en verdenskrig mod USA – og de havde på en måde ret.³

Sådanne og tilsvarende udsagn får mig mest til at tænke på, hvad den amerikanske diplomat George F. Kennan – som jeg vender tilbage til – i 1960, midt under Den Kolde Krig, sagde om den sovjetrussiske modstander:

Vi amerikanere holder af, at vore modstandere er helt igennem umenneskelige; almægtige, allestedsnærværende, uhyggeligt effektive, uhindrede af egne alvorlige problemer, og kun optagede af planer om at ødelægge os. Uanset deres virkelige natur, insisterer vi altid på at se dem på den måde. Det afspejler en filosofisk svaghed – en manglende evne til at erkende relativiteten i spørgsmål om venskab og fjendskab.⁴

I den anden ende af spekteret har Putin-apologeter blandt europæiske islamofobere og højre-nationalister udråbt dagens Rusland som bastion for et traditionelt, hvidt kristent værdisæt. Men de synes at have overset, at Vladimir Putins Rusland med 17 millioner muslimer inden for sine grænser ikke kan tillade sig at være islamofobisk, og Putin overværede da også i 2015 personligt åbningen af en nyopført moske i Moskva, en af de største moskeer i Europa. Men det er en anden historie.

Men er vi så i, eller på vej ind i, en ny kold krig mellem Vesten og Rusland? Mit svar som historiker med en slags speciale i Den Kolde Krigs historie er entydigt nej. Som jeg indleder min nye bogs første side med at skrive, så er Den Kolde Krig historie. Det var en unik og afgrænset historisk periode i forrige århundrede, som ikke vender tilbage i mere eller mindre uændret skikkelse.⁵ Men som sagt ser ikke alle sådan på det. Når man følger debatten ikke mindst herhjemme – i en del andre europæiske lande er debatten anderledes nuanceret – ja, så er den nogle gange præget af en sær form for nostalgi. Jeg mindes faktisk ofte John Updikes samtidsroman fra 1990, *Rabbit at Rest*. Her udbryder hovedpersonen på et tidspunkt: „Oh, I miss it... the Cold War... it gave you a reason to get up in the morning“.

³ Timothy Snyder: *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*, London 2018, s. 225.

⁴ Brev til prof. Norman Graebner, 26. febr. 1960, cit. i Fredrik Logevall: „Bernath Lecture: A Critique of Containment“, i: *Diplomatic History*, 28:4 (2004), s. 488 f.

⁵ Poul Villaume: *Frygtens logik: Den Kolde Krig – en ny global historie. Optakt og tidlige år, 1917-1961*, København 2020, s. 9.

Det var ikke en velmenende, men naiv pacifist eller en fredsaktivist, men derimod en af USA's mest fremtrædende professorer i International Politik, Stephen M. Walt fra Harvard University, som i december 2016 i anledning af julehøjtiden beklagede, at begreber som international fred og fredspolitik – eller bare stille og tålmodigt diplomati – var aldeles fraværende i den aktuelle amerikanske og internationale debat om de globale magtforhold, magtforskydninger og sikkerhedspolitiske brændpunkter i verden. Og at politikere, sikkerhedspolitiske eksperter og medier stort set kun var optaget af begreber som styrke, lederskab, beslutsomhed, trusler, konfrontation, oprustning, afskrækelse osv.⁶ Stephen Walts beklagelse – som er lige så berettiget i dag, som den var i 2016 – rejser for en samtidshistoriker spørgsmålet, hvordan vi kun 25 eller 30 år efter Den Kolde Krigs afslutning er nået dertil? Det er naturligvis et meget omfattende spørgsmål, som har mange og komplekse svar. Jeg skal her – som titlen på min forelæsning lover – især fokusere på ét aspekt, som har særlig betydning for os, som bor på disse breddegrader, nemlig hvordan og hvorfor forholdet mellem Vesten og Rusland har udviklet sig, som det har siden 1990. Altså på spørgsmålet om formuleringen af europæisk sikkerhed og sikkerhedspolitik efter Den Kolde Krig. Alene det er et kompliceret og mangefacetteret spørgsmål, så for at få det hele med har jeg selv sagt måttet springe en hel masse over!

NATO's udvidelse mod øst

For den historieløse begyndte konflikten mellem Rusland og Vesten i februar 2014, da Rusland klart folkeretsstridigt annekterede Krim. Men for en historiker er det naturlige udgangspunkt 1989-90, lige efter Berlinmurens fald: I juli 1990 vedtog NATO-landene enstemmigt den såkaldte *London-erklæring* med en appel om nye mekanismer og institutioner for europæisk sikkerhed, herunder en tiltrængt afmilitarisering af Europa efter Den Kolde Krig. Fire måneder senere, i november 1990, vedtog samtlige vest- og østeuropæiske lande, inklusive Sovjetunionen, og plus USA og Canada, CSCÉ's – Conference on Security and Cooperation in Europe – såkaldte *Paris Charter* om at arbejde hen imod en ny sikkerhedsarkitektur i et helet og helt Europa. Og i månederne både før og efter Tysklands officielle genforening i oktober 1990 erklærede ledende vestlige aktører, deriblandt USA's udenrigsminister James Baker, gentagne gange mundtligt over for Moskva og den sidste sovjetiske leder Mihail Gorbatsjov, at NATO's jurisdikti-

⁶ Stephen M. Walt: „The World Can Have Peace and Prosperity, If It Wants“, *Foreign Policy*, 23. december 2016, <https://foreignpolicy.com/2016/12/23/the-world-can-have-peace-and-prosperity-if-it-wants/>.

on og militære styrker ikke ville blive flyttet længere mod øst. Nu var spørgsmålet om udvidelse af NATO's medlemskreds til nogle af de tidligere Warszawapagt-lande ikke på dagsordenen i 1990-91; dengang tænkte de fleste endnu i de nævnte baner om en „ny fælles europæisk sikkerhedsarkitektur“. Men det blev udtrykkeligt lovet Gorbatjov – om end kun mundtligt – at der ikke ville blive stationeret yderligere NATO-styrker på det tidligere DDR's territorium efter den tyske genforening.⁷

Men efter Sovjetunionens sammenbrud i slutningen af 1991 blev det hurtigt glemt i Vesten. Den førnævnte amerikanske diplomat, historiker og Ruslands-kender siden 1930'erne, George F. Kennan, havde i 1946-47 været en af de hovedansvarlige for formuleringen af USA's og Vestens inddæmningsstrategi over for Sovjet-kommunismen under Den Kolde Krig. I sidste halvdel af 1940'erne blev han en slags *mastermind* bag USA's koldkrigsstrategi. Men i 1992 advarede han offentligt imod faren for vestlig triumfalisme og overmod i kølvandet på Den Kolde Krigs afslutning: Det var direkte dumt og latterligt at tro, at det var Ronald Reagans regerende Republikanske Parti og dets politik i 1980'erne, der havde „vundet“ Den Kolde Krig, skrev Kennan; det var primært indre samfundsmæssige og folkelige dynamikker i det sovjetiske imperium, der havde fået det til at bryde sammen. Man skulle snarere spørge sig selv, fortsatte Kennan, hvad der var gået tabt ved, at den gensidige – og overflødige – militarisering og overoprustning, som begge siders hardlinere havde opmuntret hinanden til, snarere havde forlænget Den Kolde Krig unødigt.⁸ I min nye bog giver jeg i øvrigt en lang række eksempler på, hvordan George Kennan under Den Kolde Krig, helt fra 1949-50, vedvarende – om end forgæves – advarede imod den ekstreme militarisering af Øst-Vest-konflikten.

Den lære, Kennan i 1992 drog af Den Kolde Krigs forløb, faldt for døve øren på et tidspunkt, hvor den dominerende overbevisning var, at Vesten havde vundet Den Kolde Krig som følge af den strategi, Vesten havde ført i 40 år, og hvor overmodige forestillinger om „historiens afslutning“ og den vestlige liberale verdensordens definitive sejrsgang var udbredte. Den Kolde Krigs afslutning kastede derfor NATO ud i noget, der lignede en eksistentiel krise, som først så ud til at lette noget, da man fra 1994 officielt fandt et nyt, forenende strategisk mål: „projicering af stabilitet mod øst“, som det hed, i form af en plan

7 Angela Stent: *Putin's World: Russia Against the West and With the Rest*, New York/Boston 2019, s. 115 f.

8 George F. Kennan: „The G.O.P. Won the Cold War? Ridiculous“, *The New York Times*, 28. oktober 1992; se også f.eks. Odd Arne Westad: „The Cold War and America's Delusion of Victory“, *The New York Times*, 28. august 2017, <https://nyti.ms/2vCnvCW>.

om gradvis udvidelse af NATO's medlemskreds med de øst- og central-europæiske lande. Og det uanset, at den russiske veterandiplomat Jevgenij Primakov allerede i 1993 havde udsendt en rapport, som advarede imod udvidelse af NATO og appellerede om, at Ruslands synspunkter om europæisk sikkerhed blev hørt.⁹

Og præsident Boris Jeltsin, som ellers var Vestens favorit-russer, advarede i et fortroligt, men nyligt frigivet brev til præsident Bill Clinton i september 1993 om, at en NATO-udvidelse ville vække „uro“, og Jeltsin anbefalede i stedet for stærkt „et paneuropæisk sikkerhedssystem“:

Ikke kun oppositionen, men også moderate kredse [i Rusland] vil utvivlsomt opfatte NATO-udvidelse som en slags ny-isolation af vores land i diametral modsætning til dets naturlige adgang til det euro-atlantiske rum.¹⁰

I 1994 talte Jeltsin endda offentligt om muligheden for en „kold fred“ mellem Rusland og Vesten. Det er måske på sin plads her at minde om, at Rusland primært er et *europæisk* land: Uanset sin geografiske udstrækning bor 80 procent af Ruslands befolkning i den vestlige, europæiske del af landet.

For 25 år siden, i 1995, fremhævede jeg selv offentligt de potentielt farlige perspektiver ved denne udvikling. Det var i en kritisk anmeldelse af en større sikkerhedspolitisk rapport fra den danske regerings Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU). Med henvisning til de historiske erfaringer fra Den Kolde Krig og på baggrund af min egen forskning skrev jeg blandt andet:

Alvorligst er, at rapporten ikke ser nogen alternativer til den sikkerhedsstruktur, hvor NATO [...] udvides mod Øst, men ikke omfatter alle lande i det europæiske rum, og slet ikke Rusland. Problemet med dét scenarie er ikke så meget, at Rusland vil føle sig truet af NATO 'uden for dørtærsklen' – russerne véd godt, at Vesten ikke vil angribe dem militært. Nej, kerneproblemet er, at russerne vil føle sig sat uden for, diskrimineret og isoleret fra den vigtigste europæiske sikkerhedspolitiske beslutningskreds. Dét kan give bagslag. De autoritært nationalistiske kræfter i Moskva, som mest helhjertet støtter det russiske militærs fremfærd i Tje-

⁹ Stent: *Putin's World*, s. 116 ff.

¹⁰ Jeltsin til Clinton, 9. oktober 1993, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4390818-Document-04-Retranslation-of-Yeltsin-letter-on>.

tjenien, vil blive styrket. [...] Vi må i stedet for alvor lære at tænke sikkerhed med hinanden, ikke mod hinanden.¹¹

Hvad jeg ikke kunne vide dengang, var, at netop dagen før min her citerede artikel blev bragt i *Information*, dvs. d. 10. maj 1995, advarede Boris Jeltsin under en flere timer lang fortrolig samtale under fire øjne præsident Clinton mod den snarlige NATO-udvidelse: Ifølge det amerikanske samtalereferat, som for nylig blev afklassificeret, sagde Jeltsin blandt andet:

Jeg ser intet andet end ydmygelse for Rusland, hvis I fortsætter [med NATO-udvidelsen, P.V.]. Hvordan tror I, det ser ud for os [...] Det er en ny form for omringning, hvis den ene overlevende koldkrigsblok ekspanderer helt op til Ruslands grænser. [...] Vi har brug for en ny struktur for pan-europæisk sikkerhed, ikke gamle strukturer!¹²

Markedsbolsjevisme

Det er her vigtigt at huske på, at den vestlige politisk-økonomiske påvirkning og indblanding i Rusland lige siden begyndelsen af 1990'erne havde været massiv. Det er i dag erkendt af de fleste, at vestlige rådgivere og institutioner, herunder IMF og USA's finansministerium, spillede en afgørende rolle for, hvad der – stik imod hensigten – udviklede sig til en socio-økonomisk katastrofe for mange almindelige mennesker i Rusland i 1990'erne. Den amerikanske Nobelprismodtager i økonomi Joseph Stiglitz har kaldt chokprivatiseringen af den russiske økonomi for „markedsbolsjevisme“ (af andre kaldet „røverkapitalisme“), fordi den var så brutal og kaotisk og krævede så store menneskelige ofre: I begyndelsen af 1990'erne faldt den russiske befolknings forventede levealder dramatisk med gennemsnitligt fire-fem år, pensionsopsparinger forsvandt som dug for solen, og forarmelsen blandt store dele af befolkningen steg eksplosivt. Samtidig forgyldtes den nye klasse af oligarker, som opkøbte stemmer ved valgene og reelt sikrede den magtbase, som først Jeltsin og siden Putin har nydt godt af. Oligarkerne var ved Jeltsins afgang blevet så magtfulde, at Putin, da han kom til magten i 2000, fandt det nødvendigt at indskrænke deres rå-

¹¹ Poul Villaume: „Sikkerhedspolitik som under den kolde krig“, dagbladet *Information*, 11. maj 1995.

¹² Summary report on One-on-One Meeting Between Presidents Clinton and Yeltsin, May 10, 1995, The Kremlin, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/209785>.

derum og styrke statsmagtens – og sit eget – greb om politik og økonomi i Rusland.¹³

Allerede i 1992 vedtog USA's Kongres den såkaldte *Freedom Support Act*, som i de følgende ca. 15 år tillod skiftende amerikanske regeringer at kanalisere 2,2 milliarder dollars til hundredevis af russiske organisationer, partier, medier, NGO'er og firmaer, som med masser af amerikanske eksperter bistand søgte at opbygge demokratiske civilsamfundsstrukturer, formulere markedsøkonomisk lovgivning osv. En af hovedaktørerne i hele den indsats under præsident Clinton i 1990'erne, Gordon Adams, kaldte det i december 2016 retrospektivt for „en af de største, mest aktive og indgribende ikke-militære interventioner nogensinde i en anden stormagts politiske forhold“. Gordon Adams erkendte, at selv om hans og de amerikanske hensigter var nok så gode, var de også naive, fordi de ikke respekterede russisk tradition og nationalstolthed og typisk blev betragtet som ydmygende amerikansk indtrængen og varetagelse af USA's egne nationale interesser. Med henvisning til den russiske indblanding i USA's præsidentvalg i 2016 konkluderede Gordon Adams, at selv om en sådan indblanding naturligvis er uacceptabel, kan den set fra russisk side være et – endda nok så begrænset – forsøg på at lade USA smage en smule af sin egen medicin.¹⁴ Under den før citerede fortrolige samtale i maj 1995 sagde Jeltsin i øvrigt til Clinton, at CIA systematisk infiltrerede Ruslands centralbank. Jeltsin bad udtrykkeligt Clinton om at sætte en stopper for det, ellers måtte Rusland „tage skridt til at forsvare sig selv“, sagde Jeltsin.¹⁵

Det er i øvrigt velkendt, at USA's ambassade i Moskva i 1996 blandede sig temmelig åbenlyst i det russiske præsidentvalg til fordel for Jeltsin. Jeg kunne også her have lyst til at indskyde, hvad en erfaren politisk aktør i Washington for nylig skrev om den russiske indblanding i det amerikanske valg i 2016: Det er CIA-analytikeren Graham Fuller,

13 Se f.eks. Peter Reddaway & Dmitri Glinski: *The Tragedy of Russia's Reforms: Market Bolshevism against Democracy*, Washington, D.C. 2001; Stephen F. Cohen: *Failed Crusade: America and the Tragedy of Post-Communist Russia*, New York 2001; Chrystia Freeland: *Sale of the Century: Russia's Wild Ride from Communism to Capitalism*, New York 2000.

14 Gordon Adams: „Putin's Revenge: Regime Change in Washington, DC“, 15. december 2016, <http://lobellog.com/putins-revenge-regime-change-in-washington-dc/>; for en nøgtern vurdering af betydningen af den russiske indblanding i USA's valgkamp, se også Stephen Kotkin: „American Hustle: What Mueller Found – and Didn't Find – About Trump and Russia“, *Foreign Affairs*, 21. maj 2019. Se også Stephen F. Cohen: *War with Russia? From Putin & Ukraine to Trump and Russiagate*, New York 2019.

15 Se note 10 ovenfor.

bl.a. tidligere chef for CIA's kontor i Afghanistan, som skrev, at i sammenligning med især Israels og Saudi-Arabiens massive og åbenlyse påvirkning af de politiske processer i USA via pengegaver, rådgivning, PR og målrettede tænketanke, så er russerne de rene „krysteragtige fedthase“.¹⁶

Under alle omstændigheder drog millioner af almindelige russere allerede i 1990'erne den triste konklusion af Vestens indblanding i Rusland, at hvis det var sådan, Vestens skønhed med liberalt demokrati og markedsøkonomi så ud, så betakkede de sig. Den bitre erfaring har trukket lange og dystre skygger helt op i dagens aktuelle Rusland.

Da det i slutningen af 1996 kom frem, at NATO nu definitivt havde besluttet at udvide alliancen helt op til Ruslands grænser, reagerede førnævnte George Kennan prompte. I en kommentar i *The New York Times* i februar 1997 kaldte han beslutningen for „amerikansk politiks mest skæbnesvangre fejltagelse i post-koldkrigsæraen“, eftersom der var „en total mangel på nødvendighed af dette skridt“. NATO-udvidelsen ville nemlig, skrev Kennan, (1) „opildne nationalistiske, anti-vestlige og militaristiske tendenser i den russiske opinion“; (2) den ville „få en negativ virkning på udviklingen af russisk demokrati“; (3) den ville „genskabe en koldkrigs-atmosfære i Øst-Vest-relationerne“ ved at „rette fokus på, hvem der vil være allieret med hvem, og dermed også imod hvem“.¹⁷

Kennan stod langt fra alene i USA med sin modstand mod NATO-udvidelsen. NATO søgte ganske vist med den såkaldte *NATO-Russia Founding Act* fra maj 1997 at få Rusland til at sluge den bitre pille: Det hed udtrykkeligt i denne erklæring, at de to parter ikke så hinanden som modstandere. Men kursen var sat, og måneden efter, i juni 1997, modtog præsident Clinton en offentlig appel fra 50 prominente amerikanske forhenværende ministre, senatorer, topofficerer, topdiplomater og forskere af konservativt og liberalt tilsnit, herunder i øvrigt flere, som havde været hardlinere under Den Kolde Krig og været lodret uenige med George Kennan. Det var navne som Robert McNamara, Sam Nunn, Paul Nitze, Paul Warnke, Stansfield Turner, Jack Matlock, Raymond Garthoff, Robert Bowie, Richard Pipes, Marshall Shulman, Edward Luttwak og Michael Mandelbaum. I den åbne appel skrev de 50 bl.a., at Rusland ikke udgjorde en trussel imod sine vestlige naboer, og at NATO-udvidelse derfor hverken var nødvendig eller ønskværdig

¹⁶ Graham E. Fuller: „Strategic Threat Perception as Geopolitical Masturbation“, 22. september 2019, <http://grahamfuller.com/strategic-threat-perception-as-geopolitical-masturbation/>.

¹⁷ George F. Kennan: „A Fateful Error: Expanding NATO would be a rebuff to Russian democracy“, *The New York Times*, 5. februar 1997.

og burde stilles i bero til fordel for fortsat arbejde for atomar og konventionel våbenreduktion.¹⁸

Krigen om Kosovo

Hverken Kennans eller de 50 appelskrivers argumenter havde nogen effekt. Det blev senere beklaget af bl.a. USA's forsvarsminister i 1990'erne, William Perry. I sine memoirer fra 2015 skriver Perry, at Vestens „foragt og arrogance over for Ruslands protester var en fejl“. Da NATO's forhandlinger med Polen, Ungarn og Tjekkiet om optagelse i alliancen blev indledt i foråret 1998, lød advarslen igen fra den nu 94-årige George Kennan i et interview med *The New York Times*, at dette kunne være „begyndelsen til ny kold krig“, og at det var „en tragisk fejltagelse“, fordi der ikke forelå nogen trussel. Kennan tilføjede: „Selvfølgelig vil der komme en dårlig reaktion fra Rusland [...] så vil man sige: [...] 'sådan er russerne!'“¹⁹ Advarslen var altså, at sikringen mod en (mulig fremtidig) trussel fra Rusland ville blive en selvopfyldende profeti. Det argument blev styrket med NATO's 79 dage lange bombning af Serbien under Kosovo-krigen i 1999. Jeg har desværre ikke her mulighed for at gå dybere ind på den konflikts årsager og forløb, men dens betydning for det efterfølgende forhold mellem Vesten og Rusland kan næsten ikke overvurderes. I ugerne op til krigens start i marts 1999 og under krigen skrev jeg selv en række aviskronikker, hvor jeg advarede imod den og dens potentielle konsekvenser på kort og længere sigt.

Vi ved i dag fra bl.a. præsident Clintons daværende sikkerhedsrådgiver Mark Medish, at der var dyb uenighed i Washington om Kosovo: Topdiplomat Richard Holbrooke stod klart på en forhandlingsløsning med Serbiens leder Slobodan Milosevic for at nå til forståelse med Rusland og dermed moderere Milosevic, ligesom det var sket i Dayton i 1995. Men udenrigsminister Madeleine Albright insisterede på at knuse Serbien militært. Clintons „kompromisløsning“ blev NATO-bombningerne som såkaldt humanitær intervention. NATO's militære indgreb skete som bekendt uden om FN's Sikkerhedsråd, og indirekte fremkaldte bombningerne den serbiske massakre på Kosovo-albanere, som NATO's indgreb netop skulle forhindre. De serbiske styrker hævnede sig nemlig – faktisk som forudsagt af en række af NATO-landenes egne topanalytikere – på Kosovo-albanerne. Den

¹⁸ „Opposition to NATO Expansion“, 26. juni 1997, Arms Control Association, https://www.armscontrol.org/act/1997_06-07/natolet.

¹⁹ William J. Perry: *My Journey at the Nuclear Brink*, Stanford 2015, især s. 147-153; *The New York Times*, 2. maj 1998, <https://www.nytimes.com/1998/05/02/opinion/foreign-affairs-now-a-word-from-x.html>.

fremtrædende amerikanske politologiprofessor Michael Mandelbaum forudsagde i en profetisk artikel i sommeren 1999, at Rusland en dag ville kunne bruge NATO's militære indgreb i Kosovo til på et tidspunkt i fremtiden at legitimere et ensidigt indgreb i Ukraine.²⁰ Og på linje hermed sagde George Kennan samtidig i et interview med *The New York Review of Books*, også i august 1999, følgende:

Russerne har problemer med minoriteter i to-tre lande: Med hensyn til især Ukraine var der, lige efter den russiske kommunistes sammenbrud, den tankeløse skubben den totalt u-ukrainske Krim-halvø ind i Ukraine, sammen med en af de tre største russiske flådebaser. Vi amerikanere må acceptere vores del af skylden for det.²¹

For som førnævnte amerikanske forhenværende topdiplomat Mark Medish har påpeget: Det første land i Europa siden 1945, som har fået ændret sin status og sine grænser som følge af militær magtbrug fra én magt(blok)s side, var ikke Ukraine i 2014 med den russiske annektering af Krim. Det var Serbien i 1999 med den NATO-fremkaldte *de facto*-løsrielse af Kosovo.²²

Midt under Kosovo-krigen fejrede NATO sit 50-års jubilæum, ikke blot med at optage de tre nye østeuropæiske medlemslande, men også med at vedtage et nyt Strategisk Koncept, som for første gang gjorde alliancen til en potentiel global aktør. Det blev aktuelt efter terrorangrebet på USA 11. september 2001, da Den Nordatlantiske Traktats artikel 5 (den berømte „musketered“) for første gang blev aktiveret – selv om USA i første omgang betakkede sig for sine NATO-allieredes hjælp til angrebet på Afghanistan, som væltede Taleban-styret. Derimod tog præsident George Bush imod den nye russiske præsident Putins omgående tilbud om at åbne russiske baser i Centralasien for USA's krig mod Al Qaeda og mod Taleban i Afghanistan.

Moskva bad til gengæld USA om at undlade ensidigt at opsige den såkaldte ABM-Traktat mellem parterne fra 1972, dvs. den traktat, som

²⁰ „Putins stormagtsdrømme“ (interview med Mark Medish), *Berlingske*, 16. december 2014; Michael Mandelbaum: „The Failure of Intervention“, *Foreign Affairs*, August/September 1999, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/1999-09-01/failure-intervention>; om Kosovo, se også Andrew J. Bacevich: *American Empire: The Realities & Consequences of U.S. Diplomacy*, Cambridge/London, 2002, s. 181-197.

²¹ Richard Ullman: „The US and the World: An Interview with George Kennan“, *The New York Review of Books*, 12. august 1999, <https://www.nybooks.com/articles/1999/08/12/the-us-and-the-world-an-interview-with-george-kenn/>.

²² Se note 20 ovenfor.

begrænsede opbygning af missilforsvar. Tanken var dengang under Den Kolde Krig, at forsvarssystemer mod (atom)missiler var farligt destabiliserende, fordi de kunne skabe tvivl om den atomare afskrækelse, den „gensidigt sikre ødelæggelse“. Men Bush-regeringen opsagde alligevel i 2001 ensidigt traktaten. Som daværende udenrigsminister Colin Powell sagde til russerne: „Vi ved godt, at I nu vil blive sure på os. Men vi gør det alligevel“. For et vigtigere mål for USA var nu at åbne for opbygningen af et amerikansk missilforsvar mod den angivelige trussel om et missilangreb fra „ondskabens akse“ (Irak, Iran og Nordkorea). Men Rusland har lige siden udtrykt bekymring for USA's opsigelse af ABM-traktaten og mistænkt USA for på et tidspunkt at ville bruge sit kommende missilforsvarssystem til at svække Ruslands atomare afskrækkelses- eller gengældelsesstyrker. Den russiske bekymring blev forstærket af, at USA ovenikøbet planlagde at placere dele af sit missilforsvar i nogle af de nye NATO-medlemsstater i Østeuropa.

En monumental provokation

På trods af det mere belastede forhold mellem USA og Rusland omkring årtusindeskiftet, efter Kosovo i 1999 og ABM-opsigelsen i 2001, lukkede præsident Putin i 2002 de gamle russiske flådebaser fra Den Kolde Krigs tid i Cuba og i Vietnam. Det kunne vel læses som et signal om, at uanset NATO's nu erklæret udvidede geografiske rolle, så ønskede Rusland ikke at spille en global militær rolle ligesom under Den Kolde Krig.

Alligevel fortsatte i de følgende år USA's og andre NATO-landes pro-aktive fremrykning med uformindsket energi i Østeuropa og i Mellemøsten, med fremme af demokrati og frihed som de erklærede mål: I 2003 invaderede den USA-ansførte „koalition af villige“ som bekendt Irak uden om FN's Sikkerhedsråd (de villige omfattede dog ikke store NATO-lande som Frankrig og Tyskland); i 2003 og 2004 støttede USA i ord og handling de såkaldte farverevolutioner i Georgien og Ukraine – hvilket ifølge USA's førnævnte fhv. forsvarsminister William Perry var USA's „anden fejl“, ved siden af Kosovo-krigen. I 2004 blev de tre baltiske lande plus bl.a. Rumænien og Bulgarien nye medlemmer af NATO; i 2005-2006 udvidede USA og NATO krigsindsatsen i både Irak og Afghanistan; og det var i slutningen af 2006, USA begyndte at planlægge placering af dele af sit missilforsvar i Polen og Tjekkiet.

Under hele den her beskrevne 15 års udvikling fra Den Kolde Krigs afslutning til udgangen af 2006 havde Rusland militært set forholdt sig grundlæggende passiv – bortset fra den skånselsløse nedkæmpelse af de islamistisk inspirerede kaukasiske oprørere i Tjetjenien. Den trussel mod Ruslands vestlige nabolande, som George Kennan og de

50 andre amerikanske tidligere topaktører ikke havde kunnet få øje på i 1997, var stadig ikke-eksisterende i 2006-2007. Det var i den situation, Putin på sikkerhedskonferencen i München i februar 2007 angreb USA's „næsten uahæmmede hyperbrug af militær magt“ og bl.a. stillede spørgsmålet, hvorfor USA havde følt behov for at oprette frontlinjebaser med 5.000 soldater langs Ruslands vestgrænse. De russiske protester blev fortsat overhørt og ignoreret.

Et års tid senere, i april 2008, kom så, hvad Robert Gates, USA's forsvarsminister under George Bush, Ruslands-ekspert og forhenværende CIA-chef, i sine memoirer fra 2016 kalder „en monumental provokation“ af Rusland: Nemlig kommuniqueet fra NATO-topmødet i april 2008 om, at „Georgien og Ukraine vil blive medlemmer af NATO“. USA's ambassadør i Kiev havde inden NATO-mødet advaret om, at et Ukraine på vej ind i NATO ville være en „rød linje“ for Moskva. „Njet means njet“, rapporterede ambassadøren tilbage til Washington om det russiske standpunkt. Forsvarsminister Robert Gates skriver i sine memoirer, at han allerede efter Putins München-tale i 2007 rapporterede til Washington, at amerikanske aktørers arrogance over for deres russiske modparter lige siden 1990'erne gradvis havde skabt en dyb følelse af frustration og ydmygelse i brede politiske kredse i Rusland.²³

Men ingen af advarslerne, heller ikke Robert Gates', havde nogen effekt. Da den tidligere serbiske provins Kosovo i februar 2008 ensidigt erklærede sig uafhængig, blev den straks anerkendt som sådan af USA og de allerfleste EU- og NATO-lande. Men naturligvis ikke af Moskva. Efter NATO's åbning for Georgiens NATO-medlemskab kort tid efter understregede Rusland, at hvis Kosovo havde ret til uafhængighed, så måtte det også gælde de omstridte georgiske enklaver Sydossetien og Abkhasien. Der kunne ikke være to forskellige standarder her. Hen over sommeren 2008 blev spændingen om Georgien så bygget op fra begge sider. I juli blev der afholdt en amerikansk ledet militærøvelse i Georgien med 1.700 soldater fra bl.a. Georgien, USA og Ukraine. Samtidig afholdt Rusland en stor militærøvelse i Nordkavkasus ved grænsen til Georgien. Formentlig opmuntret af det nævnte NATO-kommunikés formulering og i forfængeligt håb om amerikansk militær støtte foretog Georgiens leder, Mikheil Saakasjvili – som Gates i sine memoirer kalder for „aggressiv“ og „fremfusende“ – så i august 2008 et militært indfald i Sydossetien, hvor både sydossetisk og russisk fredsbevarende personel blev dræbt. Ifølge OSCE's observatører var Saakasjvilis militære aktion et uprovokeret angreb, mens EU's efterfølgende *fact-finding mission* tildelte Georgien og Rusland lige stort ansvar

²³ Robert Gates: *Duty: The Memoirs of a Secretary at War*, New York 2014, s. 153-159.

for konfliktens udbrud. Under alle omstændigheder var Saakasjvilis militæroperation åbenbart dråben, der fik bægeret til at flyde over i Moskva. For første gang siden Den Kolde Krigs afslutning brugte Rusland nu sit militær uden for landets grænser og reagerede ved omgående at slå militært tilbage, givetvis uforholdsmæssigt kraftigt, dybt ind i Georgien. Herefter anerkendte Moskva ensidigt Sydossetien og Abkhasien. Jeg lader her den bredt respekterede amerikanske Ruslandsforsker Angela Stent få det sidste ord om begivenhederne i 2008. I sin bredt roste bog *Putin's World* konkluderer hun:

NATO [...] begik en stor fejl i 2008. Man fejlhåndterede spørgsmålet om yderligere udvidelse, og derved øgede man Ruslands bekymringer og provokerede i sidste ende et militært svar fra Moskva.²⁴

Georgien-krigen afholdt ikke den nytiltrådte Obama-regering fra i 2009 og 2010 med en vis succes midlertidigt at bedre USA's forhold til Rusland: Barack Obama stillede planen om at bruge Polen og Tjekkiet i USA's missilforsvar i bero, Rusland kom med i Verdenshandelsorganisationen WTO, og i 2010 indgik USA og Rusland START-aftalen om reduktion af de strategiske atomvåben. Men træerne voksede ikke ind i himlen. USA afviste i 2009-10 blankt at diskutere russiske forslag om en „euro-atlantisk sikkerhedstraktat“. Og bedre gik det ikke, da den tyske kansler Angela Merkel og den russiske præsident Dmitrij Medvedev i juni 2010 i Meseberg enedes om et fælles forslag om at udvikle nye former for et fælleseuropæisk sikkerhedssamarbejde og institutionaliserede konfliktløsningsmekanismer mellem EU-landene og Rusland. Merkel rejste til Bruxelles med forslaget, hvor de andre EU-lande imidlertid afviste at diskutere det. Der var også russisk støtte til et lignende forslag fra bl.a. den tidligere tyske udenrigsminister Hans-Dietrich Genscher og USA's forhenværende nationale sikkerhedsrådgiver Brent Scowcroft om at oprette et særligt sikkerhedsråd (Direktorat) for Europa. Også dét forslag blev ignoreret af EU og NATO.²⁵ Og i maj 2011 indgik USA så en aftale med Rumænien om at basere det reaktiverede amerikanske missilforsvarsprojekt her (i stedet for i Tjekkiet), foruden i Polen.

Klimaet blev ikke forbedret under det russiske parlamentsvalg i 2011, hvor Moskva kritiserede amerikansk indblanding, bl.a. at USA's

²⁴ Stent: *Putin's World*, s. 129 ff.; se også Angela E. Stent: *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, Princeton 2014, s. 159-176; Gates: *Duty*, s. 167-171.

²⁵ Stent: *The Limits of Partnership*, s. 238 ff.

Moskva-ambassadør holdt møder med repræsentanter for den russiske opposition. Washington fremførte på sin side beskyldninger om russisk valgsvindel. Klimaet blev heller ikke bedre af, hvad Rusland – og mange mener med rette – opfattede som NATO-landenes misbrug af FN-mandatet bag den internationale militæroperation i Libyen i 2011, som endte med at blive en krig for regimeændring uden antydning af planer for efterfølgende stabilisering af landet. Det samme gjaldt den uoverlagte og overmodige, ja, nærmest revolutionsromantiske „Assad must go!”-politik, som USA og dets europæiske allierede meget tidligt, i 2011-12, fulgte i borgerkrigen i Syrien. Den politik var med til at undergrave FN-mæglernes og andre internationale mediatorers diplomatiske forhandlingsindsatser i 2012-13, da der stadig var muligheder for det, inden Al Qaeda, ISIS og andre rabiater islamister med især saudiarabisk støtte for alvor kom til at dominere oprøret mod Assads diktatur.²⁶ Med den amerikanske Kongres' såkaldte *Magnitsky Act* i 2012, som var rettet imod specifikke russiske statsborgeres indrejse i USA, blev forholdet mellem USA/Vesten og Rusland for alvor forværret. I 2012-13 afbrød præsident Obama så forhandlingerne med Rusland om USA's missilforsvar og andre våbenkontrollspørgsmål, og i september 2013 aflyste Obama et topmøde med Putin. I november 2013 afholdt NATO sin hidtil største militærovelse i Østersøregionen siden Berlinmurens fald med deltagelse af soldater fra bl.a. Ukraine. Moskva protesterede imod øvelsen med henvisning til, at den, som man sagde, „minder om Den Kolde Krig“.

Ukraine- og Krimkrisen

Netop på dette tidspunkt, i efteråret 2013, lå Ukraines præsident Viktor Janukovitj i forhandlinger med EU om en såkaldt dyb associeringsaftale. EU's forhandlingsudspil ville vende Ukraines handelsforbindelser skarpt fra øst mod vest. Desuden indeholdt aftalens artikel 7 en klar forsvarspolitisk orientering mod Bruxelles. I Moskva blev mistanken vakt om, at EU-associeringsaftalen med Ukraine kunne blive et skridt på vejen til det NATO-medlemskab, som Ukraine var blevet lovet tilbage i 2008 – den nævnte „monumentale provokation“ af Rusland. I november 2013 afviste Janukovitj EU's udspil som for uforde-lagtigt, og han foreslog i stedet økonomiske trepartsforhandlinger

²⁶ Christopher Phillips: *The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East*, New Haven/London 2016, s. 99 ff., s. 113-117 og s. 190-193; Charles S. Lister: *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*, London 2015, især s. 51 ff. og s. 189 f.; for Nobel-fredspris-modtager Martti Ahtisaaris tidlige, men blokerede mæglingsindsats i Syrien, se f.eks. „International system has failed Syria“, *BBC News*, 21. december 2015, <https://www.bbc.com/news/world-35150037>.

mellem EU, Kiev og Moskva, så Ukraine kunne opretholde handelsaftaler med både EU og Rusland. Det samme foreslog Putin i januar 2014, men begge gange blev det blankt afvist af EU. Janukovitj accepterede så et favorabelt milliardtilbud til Ukraine fra Moskva. Den enerådige og korrupte, men dog folkevalgte Janukovitjs fravalg af EU medvirkede til at udløse og skærpe vinterens folkelige demonstrationer og protester på Majdan-pladsen i Kiev. De blev bakket op af højtstående vestlige aktører, som flokkedes til Kiev i vinteren 2013-14. USA's viceudenrigsminister Victoria Nuland delte personligt brød ud til Majdan-demonstranterne sammen med USA's ambassadør i Ukraine. EU's udenrigschef Catherine Ashton var også på pletten, og den fremtrædende amerikanske senator John McCain dukkede ligeledes op blandt demonstranterne på Majdan. De viste altså med deres personlige deltagelse USA's og EU's åbenlyse støtte til den ukrainske opposition.

Den bemærkelsesværdige vestlige indblanding var næppe tilfældig. I december 2013 skønnede førnævnte Victoria Nuland, at USA siden 1991 havde investeret over fem milliarder dollars for at hjælpe Ukraine til „den fremtid, det fortjener“. En del af denne indsats kom fra den delvis regeringsstøttede amerikanske fond National Endowment for Democracy (NED), som har finansieret over 60 projekter til fremme af NGO'ere og civilsamfund i Ukraine. I september 2013 skrev NED's leder, Carl Gershman, i *The Washington Post*, at „Ukraines valg om at slutte sig til Europa vil fremskynde nederlaget for den ideologi om russisk imperialisme, som Putin repræsenterer“. For at understrege sin pointe tilføjede Gershman: „Også russerne står over for et valg, og Putin kan finde sig selv på tabersiden, ikke kun i sit nære udland, men også i Rusland selv“.²⁷

Det er næppe uforståeligt, hvis alt dette vakte mistænksomhed i Moskva. Var der tale om et koordineret vestligt forsøg på politisk, økonomisk og militært at trække Ukraine mod vest? Samtidig begyndte ledende ukrainske oppositionspolitikere med støtte fra radikaliserede Majdan-demonstranter at tale om, at en ny ukrainsk regering skulle afskaffe russisk som officielt parallelsprog og ophæve aftalen med Rusland om Sevastopol-flådebasen på Krim, som ellers først ville udløbe i 2040. Sidst i februar 2014 kulminerede protesterne med nedskydningerne af op mod 100 demonstranter og politifolk på Majdan-pladsen under omstændigheder, som fortsat ikke er fuldt opklarede. Umiddel-

²⁷ Se John J. Mearsheimer: „Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin“, *Foreign Affairs*, September/October 2014, s. 77-89; se også Robert Parry: „High Costs of bad journalism on Ukraine“, *Consortiumnews.com*, 22. september 2014, <https://consortiumnews.com/2014/09/22/high-cost-of-bad-journalism-on-ukraine/>.

bart herefter sendte Bruxelles i hast tre EU-udenrigsministre til Kiev, hvor de, med en russisk repræsentant som observatør, fik Janukovitj til at underskrive en kompromisaftale, som skulle afslutte krisen fredeligt. Aftalen indebar bl.a. dannelse af en ukrainsk koalitionsregering med oppositionsledere, et fremskyndet præsidentvalg og en forfatningsreform. Aftalen blev imidlertid omgående blankt afvist af de mest militante og radikaliserede aktivister på Majdan, som stormede og vandaliserede centrale regeringsbygninger. Janukovitjs personlige sikkerhed var givetvis truet, og han flygtede bogstavelig talt for at redde sit liv.

Oppositionen benyttede straks det opståede magttomrum til, på kant med forfatningen, at afsætte præsidenten og udnævne en ny, stærkt anti-russisk regering. Moskva stemplede den som en „fascistisk junta“. Det var klart en propagandistisk overdrivelse, men det er en kendsgerning, at den nye regering blandt andet talte fire ministre fra militant højreekstreme eller krypto-fascistiske grupperinger, som delvist havde overtaget i de sidste faser af Majdan-oprøret. Bemærkelsesværdigt blev den nye ukrainske regering, som reelt var kommet til magten via gadens parlament, omgående og uforbeholdent anerkendt og omfavnet af alle EU- og NATO-lande. Det er forblevet uopklaret, hvorfor EU og Vesten ikke i stedet fastholdt og forsvarede den kompromisaftale, de tre EU-udenrigsministre netop selv havde indgået med Janukovitj.²⁸

Under alle omstændigheder var Moskvas „røde linje“ nu definitivt overskredet. Russiske styrker bistod aktivister fra det lokale russiske flertal på Krim med den som nævnt folkeretsstridige annektering af halvøen, givetvis for dermed blandt andet at sikre, at flådebasen i Sevastopol forblev på russiske hænder i tilfælde af et – måske pludselig ikke så fjernt – fremtidigt ukrainsk medlemskab af NATO. Samtidig begyndte Moskva at støtte det russiske mindretal i Østukraine, som rejste sig imod, hvad man dér betragtede som kupregeringen i Kiev.

Kritikken fra USA, og ikke mindst fra udenrigsminister John Kerry (som i 2003 havde stemt for Irakkrigen), var skånselsløs: „Man opfører sig simpelthen ikke i det 21. århundrede på den 19. århundredes måde og invaderer et andet land med et fuldstændig opdigtet påskud“. ²⁹ Resten af historien er velkendt: Der fulgte vestlige sanktioner imod Rus-

²⁸ Richard Sakwa: *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, London 2015, især s. 86-99; se også Stephen F. Cohen: „Four Years of Ukraine and the Myths of Maidan“, *The Nation*, 3. januar 2018, <https://www.thenation.com/article/archive/four-years-of-ukraine-and-the-myths-of-maidan/>. For en lidt anden tolkning af begivenhederne, se Andrew Wilson: *Ukraine Crisis: What it Means for the West*, New Haven/London 2014, især s. 86-95.

²⁹ Cit. i Stent: *The Limits of Partnership*, s. 291 f.

land for den ulovlige annektering af Krim og indblandingen i Øst-ukraine, Vesten nedfrøs sit forhold til Rusland på stort set alle fronter, og Vladimir Putin blev for alvor til personificeringen af „det russiske uhyre“. Men som USA's forhenværende udenrigsminister Henry Kissinger formulerede det allerede i marts 2014, få dage efter regeringsomvæltningen i Kiev: „Dæmoniseringen af Putin er ikke en politik. Det er et alibi for manglen på en politik“.30 Her seks år senere har Kissingers observation næppe mistet sin aktualitet.

Det er rigtigt, at OSCE's Paris Charter fra 1990, som jeg omtalte i begyndelsen, udtrykkeligt anerkender landenes ret til selv at vælge deres sikkerhedsarrangementer. Den afgørende pointe er imidlertid her, at udvidelsen af NATO's medlemskreds til de lande, der – af historisk nok så forståelige grunde – ønskede det, i praksis kom til at fortrænge og erstatte konkrete og seriøse forsøg fra NATO- og EU-landenes side, og dermed også fra Ruslands side, på parallelt at opbygge egentlige fælleseuropæiske sikkerhedsstrukturer i eller uden for OSCE-regi. Nettoresultatet er under alle omstændigheder blevet „europæiske sikkerhedsinstitutioner efter 1989 uden plads til Rusland“, sådan som titlen lyder på den amerikanske forhenværende diplomat William Hills nylige, meget afbalancerede bog om Øst-Vest-forholdet efter Den Kolde Krig.³¹

Ud fra et nøgternt geopolitisk perspektiv fremstår Ruslands fremfærd på Krim og i Østukraine defensivt motiveret og som et helt særligt tilfælde, udsprunget af en konkret krisesituation. Ædruelige analyser (som f.eks. af den amerikanske Ruslands-ekspert Daniel Treisman³²) afviser, at situationen med hensyn til Krim, hvor 66 pct. af befolkningen er russisk, med nogen rimelighed kan paralleliseres med situationen i de tre baltiske NATO-lande, hvor de russiske mindretal kun udgør ca. 25 pct. i både Estland og Letland, og fem pct. i Litauen. Det er også mere end svært at se, hvilke militære, strategiske, for slet ikke at tale om politiske fordele Kreml skulle øjne i at „erobre et eller flere baltiske lande“ i et lynangreb, selv om netop det faktisk er et officielt scenarie blandt NATO's planlæggere. NATO's samlede forsvarsbudget er på 915 mia. dollars, mens Ruslands er lidt over fem pct. her-

³⁰ Henry Kissinger: „To settle the Ukrainian crisis, start at the end“, *Washington Post*, 5. marts 2014, https://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html

³¹ William H. Hill: *No Place for Russia: European Security Institutions Since 1989*, New York 2018.

³² Daniel Treisman: „Why Putin Took Crimea: The Gambler in the Kremlin“, *Foreign Affairs*, 95:3 (maj-juni 2016), s. 47-54, <http://www.boulder-wadg.org/pdfs/HowPutinTookCrimea.pdf>.

af, knap 50 mia. dollars. Ruslands bruttonationalprodukt er på størrelse med Spaniens. Vestens generelle militære og økonomiske forspring er så overvældende, at lokale eller regionale, specifikke militære ubalancer mellem NATO og Rusland (som professionelle militæranalytikere på begge sider altid vil kunne finde) i praksis vil være irrelevante. Med mindre altså, sådan som nogle indflydelsesrige aktører især i USA synes at mene, de europæiske NATO-landes militære oprustning ikke så meget skal være vendt imod Rusland, som i virkeligheden ikke ses som nogen større trussel, men snarere skal styrke Europa i en hjælperolle til USA i en mulig fremtidig militær konfrontation med det opadstigende Kina. Men det er et andet spor, som jeg desværre ikke har tid til at forfølge her.

At „gøre verden sikker for mangfoldighed”

Under alle omstændigheder peger historiske erfaringer, også fra Den Kolde Krig, på, at effektive diplomatiske og militære kommunikationskanaler og forpligtende politisk og økonomisk samarbejde med mere autoritært styrede lande som f.eks. Rusland er en mere farbar og frugtbar vej end fortsat eller forstærket økonomisk og militært pres udefra, som kan bruges i russisk indenrigspolitik til at styrke det politiske systems autoritære træk. Det er i dette perspektiv i Vestens interesse, at et Rusland med økonomisk vækst ikke er efterladt uden for de internationale samarbejdsstrukturer, og at det ser sig selv som del af løsningen på de internationale udfordringer. Et russisk styre, der frygter for sin overlevelse, vil derimod være mere autoritært, farligere og dermed ikke i Europas og Vestens interesse. Den internationalt respekterede, uafhængige russiske analytiker Dmitrij Trenin har i sin rose bog *Should We Fear Russia* (2016) konkluderet, at Vesten kun bør frygte et svagt, usikkert og isoleret Rusland. Og det ikke mindst, må man tilføje, i en situation, hvor hele det system af nedrustnings- og våbenkontrolaftaler, som blev indgået i Den Kolde Krigs sidste få år, nu enten er blevet opsagt eller er ved at forvitte – og hvor nye generationer af potentielt destabiliserende atomvåbensystemer er under hastig udvikling i både øst og vest. I værste fald kan det, bag om ryggen på os alle, i fremtiden blive en endnu større trussel mod jordkloden end klimakrisen.³³

Og det er nok det vigtigste *take-away* fra det, jeg har sagt her i dag: Begge parter, Vesten og Rusland, må også se indad – sætte et spejl op for sig selv. Den britiske Ruslands-forsker Richard Sakwa har formuleret det sådan, at både Vestens „rene“ liberale standpunkt og Ruslands

³³ Se hertil f.eks. George P. Shultz & James E. Goodby (red.): *The War that Must Never be Fought: Dilemmas of Nuclear Deterrence*, Stanford 2015.

„rene“ magtrealistiske standpunkt er potentielt konfliktskabende: Vesten nærer modvilje mod interessesfærer og magtbalancetænkning, fordi den liberale orden og det liberale værdisæt ses som universelt. Det har – forstærket af det, Mikhail Gorbatsjov har kaldt Vestens overmodige „vinderyndrom“ efter Den Kolde Krig – ført til direkte eller indirekte vestlige interventioner i andre lande og medfølgende forsøg på regimeændringer, ofte udført i et politisk parløb mellem neokonservative korsfarere til højre og liberale interventionister til venstre. Resultaterne har som bekendt oftest ikke just været opmuntrende. Og omvendt nærer Rusland modvilje mod de liberale værdier, fordi de kan anfægte nationale interesser og traditionelle nationale værdisæt. Det kan føre til øget intern politisk undertrykkelse og sociale spændinger. Vesten og Rusland må her, siger Richard Sakwa, i et vist omfang komme hinanden i møde for at fremme en fredelig form for konfliktløsning i Europa.³⁴

USA og Vesten må skrue ned for det, som den amerikanske historiker og fremtrædende Ruslands-forsker Stephen Kotkin har kaldt „hegemonisk hyperaktivitet“ overalt, og Rusland må på sin side skrue ned for sin skepsis over for vestlige liberale ideer. Især i masseødelæggelsesvåbnenes tidsalder gælder det under alle omstændigheder om, som præsident John F. Kennedy formulerede det i 1963, at „gøre verden sikker for mangfoldighed“.³⁵ International politik må ikke være et nulsumsspil, men må være baseret på gensidig afhængighed og aftalebaseret kollektiv sikkerhed. For det er nemlig også her – og det skal meget passende være mit sidste ord her *ex cathedra* – værd at genkalde sig den vesttyske politiker Egon Bahrs grundtanke bag den afspændingspolitik, som fra 1960'erne til 1980'erne bidrog så væsentligt til at afslutte Den Kolde Krig mellem Øst og Vest fredeligt, og som stadig er gyldig: „Wandlung durch Annäherung“ – forandring gennem tilnærmelse.³⁶

³⁴ Sakwa: *Frontline Ukraine*, s. 252-256; Richard Sakwa: *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, Cambridge 2017, især s. 277-322; Stephen M. Walt: *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*, New York 2018, især s. 21-52.

³⁵ John F. Kennedys tale på American University, Washington, D.C., 10. juni 1963, <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/american-university-19630610>.

³⁶ Se hertil f.eks. Stephan Kieninger: *Dynamic Détente: The United States and Europe*, Lanham MD 2018); se også Oliver Bange & Poul Villeneuve (red.): *The Long Détente: Changing Concepts of Security and Cooperation in Europe, 1950s-1980s*, Budapest/New York 2017.